

УДК 371.13:372

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКА

Аніщук А.М.

У статті висвітлюються основні аспекти соціального розвитку дитини, розкриваються шляхи професійної підготовки майбутніх вихователів до здійснення соціалізації дошкільника.

***Ключові слова:** соціальний розвиток дитини, соціалізація, соціальна компетентність, соціальна зрілість, життєва компетентність, саморозвиток, самореалізація, самоствердження.*

В статье рассматриваются основные аспекты социального развития ребенка, раскрываются пути профессиональной подготовки будущих воспитателей к социализации дошкольника.

***Ключевые слова:** социальное развитие ребенка, социализация, социальная компетентность, социальная зрелость, жизненная компетентность, саморазвитие, самореализация, самоутверждение.*

The article covers the main aspects of a child's social development and methods of professional training of future teachers for preschool children socialization.

***Key words:** a child's social development, socialization, social competence, social maturity, life competence, self-development, self-actualization, self-affirmation.*

У зв'язку із соціально-політичними змінами в житті суспільства посилюється інтерес до соціальних аспектів виховання дітей. Сучасність ставить особистість в умови, де без здатності швидко й адекватно реагувати на дійсність, неможливо реалізувати власні бажання та ідеї. Такі якості, як уміння керувати своєю поведінкою і способами спілкування, дотримання моральних норм і правил у взаєминах з іншими людьми, прагнення бути справедливим, відповідальним, толерантним, здатність орієнтуватися у нових обставинах, відчувати своє місце серед інших людей, керуватися совістю як внутрішньою етичною інстанцією, є сферою соціального розвитку дитини. Соціальний розвиток, що утворює контекст онтогенезу, об'єктивно спрямовує його й визначає загальний зміст, який Д.Фельдштейн розглядає як взаємозв'язок соціалізації та індивідуалізації, що відбувається в процесі діяльності [10, с. 31].

Процес соціалізації як активної творчої адаптації до культурного середовища відбувається практично протягом усього життя людини. Однак, за даними науковців, пік його функціонально припадає на період старшого дошкільного віку. О.Кононко визначає соціалізацію на ранніх етапах онтогенезу як "набуття дошкільником соціального досвіду, що здійснюється через діяльність, спрямовану на орієнтування в ситуації, пристосування до навколишнього, перетворення живої й неживої природи, власного "Я" [6].

Соціалізація особистості відбувається у тісному взаємозв'язку із формуванням світогляду, засвоєння таких його компонентів, як система знань, соціальні норми, суспільні цінності, ідеали. Орієнтирами ефективної педагогічної діяльності сучасного педагога є закономірності духовного, соціального, фізичного розвитку дитини, процеси, що відбуваються у внутрішньому її світі, набутий соціальний досвід.

Проблема підготовки студентів до здійснення соціалізації дітей дошкільного віку розглядається як суттєва складова професійної підготовки майбутніх вихователів. Вона спрямована на формування у майбутніх вихователів професійно-педагогічних знань, практичних умінь і навичок здійснювати процес соціалізації, формування основ гармонійного світосприймання та розвитку умінь до самостійної наукової роботи.

Підготовка вихователів у світлі гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності, системоутворюючим чинником якої є готовність педагога до формування у дітей старшого дошкільного віку початків соціальної компетентності.

Метою даної статті є висвітлення основних аспектів соціального розвитку дитини, шляхів професійної підготовки майбутніх вихователів до здійснення соціалізації дошкільника.

Проблема розвитку дитини як суб'єкта власного життя набуває сьогодні особливого значення,

вимагає посилення уваги до питань життєвої компетентності особистості, формування її базових якостей, соціальної зрілості. У методичних аспектах до Базової програми “Я у Світі” зазначено, що соціалізувати дошкільника – означає збагатити його індивідуальний досвід позитивними враженнями від спільної з іншими життєдіяльності, розвинути в нього соціальні потреби, сформувати соціальні вміння та навички [7, с. 91].

Основою соціалізації особистості є соціальний досвід, засвоюючи який дитина здійснює власний саморозвиток та самореалізацію, стає соціально компетентною. Соціальна компетентність – це складна полікомпонентна властивість особистості, її інтегральна якість, яка складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості [3, с. 201]. Сучасні науковці І.Бех, А.Богущ, Н.Гавриш, О.Кононко, С.Литвиненко виділяють *емоційно-почуттєвий, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий* компоненти соціальної компетентності. Емоційно-почуттєвий компонент обумовлюється здатністю дітей адекватно оцінювати та реагувати на емоційно-почуттєві прояви інших, сприймати себе в контексті відносин з однолітками та дорослими. Мотиваційно-ціннісний компонент виявляється в сукупності соціальних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій дітей за умови зміни соціальних інституцій. Діяльнісно-поведінковий свідчить про здатність дитини відчувати свою належність до певної соціальної групи, уміння доброзичливо взаємодіяти, налагоджувати спільну діяльність, гармонійні стосунки з однолітками, готовність дитини ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків [3, с. 201–202].

У Базовому компоненті зазначено, що сфера життєдіяльності “Люди” формує соціальну компетентність дошкільника: навички відповідної поведінки, свідоме ставлення до себе як до рівної з іншими людьми особистості, інтерес до людей та спілкування з ними, готовність сприймати соціальний досвід, співпереживання, співчуття, бажання пізнавати людей, робити добро [2, с. 158]. У Базовій програмі розвитку дитини “Я у Світі” виділено показники соціального розвитку дошкільника напередодні його вступу до школи, а саме: швидко звикає до нових умов життя; добре орієнтується в новому середовищі, пристосовується до його вимог, конструктивно впливає на інших; довіряє знайомим дорослим, вільно з ними спілкується, розраховує на них; у разі потреби звертається до дорослого за допомогою; налагоджує дружні стосунки з приємними однолітками; намагається визначити свій статус у колі значущих ровесників, заявляє про свої можливості, демонструє вміння; узгоджує свої дії з партнерами зі спільної діяльності, вміє домовлятися, укладати угоди, виходити з конфлікту з найменшими затратами зусиль; поводить себе миролюбно, відповідально, може обґрунтовувати свої рішення та вчинки; знає межі соціально схвалюваної, прийнятної та неприйнятної поведінки; виважено ставиться до контактів з незнайомими людьми та їхніх пропозицій, утримується від спілкування з “чужими” без

дозволу рідних та близьких [1, с. 277–278]. Для вихователя вони мають бути орієнтиром у сильних та слабких сторонах розвитку кожної дитини, шляхів індивідуальної роботи з нею, доборі засобів оптимізації даного процесу.

Першою фазою соціалізації дитини є сім'я. Перевага сім'ї як виховного колективу полягає в тому, що дитина має можливість постійно спостерігати поведінку батька й матері, залучаючись до реального життя. У сім'ї складаються емоційно насичені взаємини між батьками і дітьми, які мають особистісний характер. У дошкільному закладі дитина набуває суспільного досвіду, необхідного для подальшого життя серед людей. Соціалізація дитини сьогодні є однією з основних функцій дитячого садка. Специфіка дитячого садка, як зазначає О.Кононко, сприяє полегшенню процесу входження зростаючої особистості в широкий світ реальних соціальних відносин, прищепленню навичок практичного життя, її індивідуалізації та соціалізації [5]. Тому важлива роль у даному напрямку відводиться особистості вихователя. Перед вихователем постає завдання – закріпити найбільш стабільні духовні якості соціуму, що передбачає формування ціннісних орієнтацій дитини, починаючи з довілля, адже процес соціалізації особистості саме в цьому віці найінтенсивніший і найрезультативніший. Вихователь є посередником між дитиною і світом.

Значним фактором соціалізації дитини, як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, Л.Варяниця та ін., є дитяче співтовариство, основу якого складає спілкування з однолітками та специфічні види діяльності міжособистісних відносин. Гра, види спільної діяльності формують у дитини необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні й водночас відстоювати власні права, співвідносити особистісні інтереси із суспільними [3, с. 119]. Виховання в колективі позитивно позначається на становленні особистості дошкільника, його соціально-емоційному розвитку, збагачує досвід життя в суспільстві, взаємодії з оточенням, створює умови для позитивного спрямованих самопізнання, самовизначення, самореалізації та самоствердження. Тому вихователь повинен мати певну інформацію про статус дитини в групі однолітків, його значущість для емоційного благополуччя дитини, методи та прийоми ефективної соціалізації, насамперед “проблемних” дошкільників.

Вищезазначені фахівці виділяють педагогічні умови, реалізація яких сприятиме формуванню у дошкільників соціально-комунікативної компетенції: набуття дітьми досвіду позитивного розв'язання життєвих ситуацій; сприймання та коментування художніх творів як основи адекватної оцінки власного стану та стану оточення; розвиток уміння усвідомлювати та вербалізувати власний стан і стан оточення; інсценування конфліктних і безконфліктних способів взаємодії з оточенням з наступним їх обговоренням; наявність позитивного емоційного тла життєдіяльності; застосування комплексу адекватних педагогічних засобів, що ефективно реалізують виховні цілі [3, с. 242].

Щоб підготувати дитину до життя в суспільстві, вихователь має бути сам соціально компетентним.

Уміти свідомо застосовувати різні способи оптимального розв'язання соціальної проблеми, володіти здатністю до розсудливого пошуку шляхів виходу зі складних ситуацій, прагнути допомогти дитині успішно соціалізуватися в різних умовах життєдіяльності. Соціальне виховання має спрямовуватися на розв'язання проблем, які виникають у процесі входження дитини в нові умови життя, налагодження спілкування та спільної з іншими діяльності. Завдання вихователя – не просто допомогти вихованцеві “вписатися” в реальні соціальні умови, а й гармонійно поєднати їх з індивідуальними бажаннями, прийнятними для людей, що оточують [7, с. 106].

Тому одним із завдань фахової підготовки майбутніх педагогів є формування соціально активного вихователя, який перебуває у постійному пошуку ефективних і раціональних методів навчально-виховного процесу, спрямованого на соціалізацію особистості. Основними критеріями сформованості професійно-педагогічних умінь студентів здійснювати соціалізацію дітей дошкільного віку, на думку Н.Сайко, є: засвоєння та усвідомлення теоретичних знань з проблеми соціалізації; уміння інтегрувати теоретичні знання з практикою; уміння здійснювати соціалізацію дошкільників на практиці. До напрямів формування системи теоретичних знань з проблеми соціалізації вона віднесла: усвідомлення студентами суспільної значущості проблеми соціалізації; спрямованість студентів на здійснення процесу соціалізації; спрямованість на самовдосконалення, на засвоєння форм і методів соціалізації та їх практичну реалізацію [8].

Це дає підстави для перегляду змісту підготовки майбутніх фахівців сучасних дошкільних закладів, уведення навчальних дисциплін, вивчення яких сприяло б вирішенню означених проблем. Зокрема, як пропонує Н.Суховеева, усвідомленню новизни завдань, які потребують вирішення у щоденній педагогічній практиці вихователів ДНЗ, та шляхів їх реалізації може сприяти курс “Соціальна педагогіка в дошкільному навчальному закладі”, в якому розкриваються поняття соціалізації, соціальної компетентності, соціальної адаптації, соціальної профілактики та ін.; ознайомлювати студентів із впливом різних факторів на соціальний розвиток дитини [9, с. 103]. У посібнику Т.Прищепи “Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ” міститься корекційно-розвивальна програма, конспекти занять, семінарські заняття для педагогів, консультації для батьків, ігри, вправи, що спрямовані на розвиток та набуття соціального досвіду дітей середнього та старшого дошкільного віку.

Формування світогляду майбутніх вихователів здійснюється з допомогою курсу “Педагогіка загальна і дошкільна”, спецсемінару “Теоретико-методичні основи соціалізації дітей дошкільного віку”. На лекційних та семінарських заняттях студенти усвідомлюють особливості соціалізації дітей. У ході лабораторних занять, самостійної наукової діяльності, педагогічної практики засвоюють практичні знання та вміння здійснювати процес соціалізації, вчать поєднувати теоретичні знання з практикою, обґрунтовувати власний підхід до здійснення соціалізації дошкільника.

Серед переліку дисциплін, які викладаються для студентів спеціальності “Дошкільне виховання. Практична психологія”, є “Індивідуалізація навчання і виховання”, де студенти ознайомлюються з індивідуальними особливостями дітей (здібності, темперамент, статеві належності, близнюки, лівші та правші, особистий досвід), здійсненням диференційованого та індивідуального підходів до дітей. Якщо говорити про статеві належності, то варто виділити таке поняття як “соціальна стать”, яка визначається культурою, ментальністю, релігійними традиціями і відображається у соціальних вимогах до жіночності та маскулітності. Тому вихователі мають враховувати в процесі навчально-виховної роботи, крім фізичних та психологічних, і соціальні особливості хлопчиків та дівчаток. Зокрема, соціальні впливи більш утруднюють життя дівчаток, визначаючи відповідно до соціальних стандартів їхнє залякане становище (насамперед від сім'ї).

Виховуючи близнюків, педагог має враховувати індивідуальні особливості кожного з них, взаємну прив'язаність, наявність об'єктивно схожого-несхожого, передбачати ймовірне виникнення труднощів, пов'язаних з інтеграцією близнюків у соціум. Головною тезою при вихованні близнюків має стати така: “Поважай і бери до уваги потребу дітей бути поряд одне з одним, не роз'єднуй їх силою, не примушуй товаришувати з іншими, не задіюй конкурентні тенденції – вони особливо руйнівні для близнюків. Покажи привабливість і корисність інших людей для них, доведи безпечність перебування близнюків на відстані один від одного, виграш від розширення кола їх спілкування” [2, с. 90]. Якщо близнюки однайцеві, то однією з проблем соціального розвитку є особистісне зростання кожного члена близнюкової пари. Важливо, щоб діти навчилися оперувати не лише займенником “ми”, а і “я”, орієнтуватися не лише у спільних, а й відмінних рисах, інтересах, життєвих планах, оскільки соціальне обличчя схожих за природою дітей актуалізує необхідність виваженого ставлення до визначення тієї межі, за якою прив'язаність може перетворитися на залежне існування, на неспроможність жити самостійно [2, с. 91].

Однією із загальноприйнятих норм суспільства є культура спілкування, важливою умовою якої є уміння уважно ставитися до бажань своїх однолітків і дорослих, рахуватися, співвідносити з ними свою поведінку. Культура поведінки проявляється не тільки у вчинках, а й у мовленні дитини. Точне дотримання законів мовлення, урізноманітнення і збагачення словника, чітка дикція, правильна вимова – усе це і становить культуру мовлення. Мовленнєва культура передбачає не тільки наслідування норм, але й уміння свідомо вибирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки (точні у смислового відношенні, стилістично доречні, виразні), знаходити адекватну щодо ситуації нову мовленнєву форму.

Культура мовлення включає в себе манеру говорити. Діти мають засвоїти правила: говорити тоді, коли це необхідно, і лише про те, що вони знають, висловлюватися лаконічно й переконливо, розмовляти привітним тоном. Дані вміння необхідні дітям для налагодження гарних стосунків з людьми,

які їх оточують. Спокійний доброзичливий тон звертання сприяє встановленню дружніх стосунків з однолітками, не призводить до конфліктів. Культура мовлення виробляється у малюків невимушено, під впливом мовленнєвих моделей дорослих. Тому першочерговою вимогою є правильне мовлення батьків та вихователів.

Оволодіти мовленнєвою культурою майбутнім педагогам допоможе курс “Культура мовлення та виразне читання”, який передбачає оволодіння студентами сутністю комунікативних якостей мовлення та їх значенням у професійній діяльності. Вивчаючи дану дисципліну, студенти засвоюють володіння технікою мовлення (комбінованим диханням, правильною і чіткою дикцією, чистотою, силою і висотою голосу, орфоепічними нормами вимови), засобами логіко-емоційної виразності читання й мовлення, основними законами логіки мовлення, правилами мовленнєвого етикету (дотримання ввічливого ставлення до адресата мовлення, демонстрації зацікавлення у розмові, емпатії, щирості у висловлюванні своїх думок тощо).

Отримані знання та вміння допоможуть педагогові при розв'язанні конфліктних ситуацій, які виникають при входженні дитини у соціум.

Таким чином, професійно-педагогічна підготовка майбутніх вихователів у вищому навчальному закладі має бути системною, спрямованою на оволодіння студентами таких професійно-педагогічних умінь: усвідомлювати роль соціального становлення дошкільників у гармонійному розвитку особистості; проектувати й організувати процес соціалізації; здійснювати об'єктивний особистісно-гуманістичний підхід до контролю й оцінки соціально значущих знань, умінь і навичок дітей дошкільного віку; виконувати дії, спрямовані на соціалізацію дошкільників, формувати у них основи гармонійного світосприймання, застосовуючи ефективні форми і методи роботи; сприяти засвоєнню і відтворенню соціального досвіду дитини; складати власні програми соціалізації дітей дошкільного віку; співпрацювати з батьками дітей, надавати їм консультативну допомогу.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Ред. ж. “Дошкільне виховання”, 1999. – 69 с.
3. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / [А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. П. Печенко] ; наук. ред. А. М. Богущ ; заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посібник / [наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – 244 с.
5. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.
6. Кононко О. Л. Запорука особистісного зростання дошкільника / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 10. – С. 3–5.
7. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. – К. : Світич, 2009. – 208 с.
8. Сайко Н. О. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вихователів до соціалізації дітей дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Сайко Наталія Олександрівна. – К., 2004. – 262 с.
9. Суховєєва Н. М. Соціально-педагогічні аспекти змісту професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / Н. М. Суховєєва // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2007. – № 1. – С. 101–103.
10. Фельдштейн Д. И. Социальное развитие в пространстве-времени детства. – М. : Московский психолого-социальный институт. Издательство “Флинта”, 1997. – 150 с.